

تبیین مفهومی موزه و یادمان‌های دفاع مقدس

بهزاد وثیق^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲

چکیده:

معماری و بالأخص معماری یادمانی در علل فاعلی، صوری و غایی خویش قصد تأثیرگذاری بر جامعه هدف و انتقال مفاهیم دارد؛ از این رو، شناخت مبانی و مبادی طراحی بناها در فهم و نقد آن امری ضروری است. تاریخ معماری نیز در ارتباطی تنگاتنگ با وقایع اجتماعی، شکل و ساختارهایی را ارائه کرده است که از طریق آن بتواند به‌مثابه رسانه‌ای پایدار، مفاهیم و ارزش‌های سازندگان را بیان کند. یکی از وقایع مهم و اصلی معاصر، انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس است. انقلاب اسلامی حاوی لحن و مبانی به‌خصوصی در تمامی سطوح اجتماعی، اقتصادی و هنری است. پس از پایان جنگ، به دلایلی مانند نیاز انتقال ارزش‌های انسانی آن روزگار به نسل‌های حاضر و آینده و نیز پاسداشت شهیدان، جانبازان و ایثارگران، بناهایی تحت نام یادمان، یادبود و موزه طراحی شد. هدف از انجام این پژوهش، مقایسه تطبیقی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس است. به‌منظور بررسی این موضوع، با استفاده از نمونه‌های موردی ساخته‌شده و استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی - تحلیلی به بررسی کالبد، سامانه حرکت فضایی و ریزفضاها پرداخته شد. با توجه به اهمیت موضوع و با هدف شناسایی الگوهای طراحی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس، این پژوهش کوشید تا با بررسی تطبیقی، به پرسش زیر پاسخ دهد: ویژگی‌های کالبدی - مفهومی شکل‌دهنده به موزه‌های جنگ و دفاع مقدس کدام‌اند؟ نتایج نشان می‌دهد، موزه‌های جنگ و دفاع مقدس از لحاظ محتوا و متن کاملاً متفاوت‌اند؛ به‌گونه‌ای که نمادها، فضاسازی و بیان کالبدی غیرمنطبق برهم دارند.

واژگان اصلی: مقایسه تطبیقی، موزه، جنگ، دفاع مقدس.

مقدمه

از منظر تاریخی، دفاع مقدس به جنگ ایران و عراق در بازه زمانی ۱۳۶۷-۱۳۵۹ ه.ش. گفته می‌شود؛ با این حال، این عبارت یادآور مفاهیم و ارزش‌های جامعه ایرانی است که این ساختار نظری، زمینه‌ساز تقویت مفهوم «انقلاب اسلامی» و ایجاد رویکردهای بینشی - انگیزشی دفاع از مبانی اسلام شد. یکی از رهیافت‌های پاسداشت «انقلاب اسلامی»، تلاش جهت انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های بعدی است که مستقیماً با این واقعه و پیامدهای آن برخورد نداشته‌اند (مرادپیری، ۱۳۹۵). در این میان، معماری به‌عنوان ابزاری بیانی - نشانه‌ای می‌تواند حامل، تقویت‌کننده و تبیین‌کننده مفاهیم باشد. در کنار مفهوم دفاع مقدس، «جنگ» واژه دیگری است که به علت محتوایی و شکلی متمایز از مفهوم یادشده است. هدف از انجام پژوهش، تطبیق محتوایی و کالبدی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس می‌باشد. به‌منظور بررسی این موضوع ضروری است که با استفاده از نمونه‌های موردی و استفاده از روش‌های توصیفی، تطبیقی و تحلیلی به بررسی نمونه‌ها از لحاظ محتوا، کالبد، نشانه‌شناسی، سامانه حرکت در فضا و ریزفضاها پرداخته و درنهایت با استفاده از قیاس تطبیقی به آسیب‌شناسی تعدادی از موزه‌های دفاع مقدس و جنگ پرداخته شود. با توجه به این هدف، پژوهش می‌کوشد به این پرسش، پاسخ دهد که تفاوت‌ها و شباهت‌های محتوایی و کالبدی موزه‌های جنگ و دفاع مقدس چه می‌باشد؟ فرض این است که موزه جنگ و دفاع مقدس از لحاظ مبانی نظری، محتوای فضایی، انتظام معماری و نشانه‌شناسی و ارتباطات فضایی دارای تفاوت‌های ساختاری می‌باشند.

روش تحقیق

روش تحلیل محتوا برحسب نوع تحقیق انتخاب شده است. فرایند تحقیق شامل کشف ویژگی‌های ساختاری و محتوایی متن، بررسی تصویر واقعیت‌ها و تبدیل توأمان کیفیت‌ها به کمیت‌ها و برعکس است. در این روش با تحلیل پیام‌های زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویت‌ها، نگرش‌ها، شیوه‌های درک و سازمان‌یافتگی متن دست یافت (فائدی و گلشنی، ۱۳۹۵: ۵۷). معماری همانند یک ساختار زبانی و متن قابل خوانش، می‌تواند براساس بررسی واژگانی همانند کارکردی، شکلی و برنامه رفتاری مورد تحلیل محتوا قرار گیرد (Chauhan and etal: 2022). از این‌رو پس از بررسی نمونه‌های موردی به توصیف ویژگی‌های اصلی محتوای پیام، توصیف ویژگی‌های شکلی محتوای پیام، استنباط مفاهیم موردنظر تهیه‌کنندگان محتوا (طراحان) و پیش‌بینی اثرات محتوا بر

مخاطبان پرداخته می‌شود (قادریگ‌زاده و دیگران: ۱۴۰۱). ابزار این خوانش یافتن کدهای ویژه‌ای است که هرگونه معماری به‌واسطه آنها از دیگری بازشناخته می‌شود. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا تحلیل محتوای متن که در اینجا به معنای محتوای شکل‌دهنده به کالبد و سازمان فضایی یک معماری است؛ با ایجاد سامانه‌ای از کدهای مشخص مانند سامانه حرکت در فضا، سامانه شکل‌دهنده به نمادها و... بررسی شود. متن‌های کالبدی از میان موزه‌های جنگ و دفاع مقدس انتخاب شده است. نکته مهم در این روش آن است که هر دیدگاه تلقی از هر کد خواهد داشت و نمی‌توان یک کد را از منظر بیانی با همان کد در فرهنگ دیگر مقایسه کرد؛ با این حال، چون این تحقیق هم درون‌متنی و هم مقایسه بین‌متنی است می‌تواند روش مناسبی جهت قیاس تطبیقی مفهوم و کالبد دفاع مقدس به دست دهد. معیارهایی که برای انتخاب شهر و کشور به‌عنوان نمونه موردی مطالعه در نظر گرفته شده براین اساس بوده است که تمامی موزه‌های داخلی کشور که به بهره‌برداری رسیده و یا از لحاظ طرح قابل بررسی هستند به‌عنوان نمونه‌های موردی داخلی و براساس پراکندگی کشورها اعم از کشورهای همسایه ایران در منطقه و همچنین چند نمونه از کشورهای شرقی و غربی به‌عنوان نمونه‌های موردی خارجی جهت مقایسه دو مفهوم جنگ و دفاع مقدس انتخاب شده است. با توجه به اینکه اجزای اصلی تشکیل‌دهنده یک طرح؛ فرم و عملکرد آن مجموعه و ارتباط این دو با هم می‌باشد؛ برای بررسی و مقایسه نمونه‌های موردی که در بالا به آن اشاره شد از پنج مؤلفه کالبد، سامانه حرکتی و برنامه فضایی، طراحی محوطه (شکل، هندسه، وسایل مورد استفاده)، طراحی داخلی (شکل نور، نوع وسایل) استفاده می‌شود.

پیشینه تحقیق

داویدا (۲۰۱۷) به بررسی اثر فن‌آوری‌های نو در تلقین حس حضور در صحنه واقعی در موزه جنگ و ادواریت نظامی دانمارک می‌پردازد. علت وجودی موزه، به مداخله نظامی دانمارک در افغانستان در پوشش ناتو برمی‌گردد. به نظر محقق، استفاده از فن‌آوری می‌تواند در تحریک ادراک صوتی و ... مؤثر باشد و به این طریق درک بهتری از موقعیت جنگی به بازدیدکننده بدهد. کرسل و دیگران (۲۰۱۹) در تحقیقی به بررسی دو موزه جنگ پیروانه و موزه نظامی درسدن، پرداخته و بر این باورند که ایجاد اتحادیه اروپا به‌عنوان یک سازمان وحدت‌بخش بر شکل و سازمان‌دهی این موزه‌ها مؤثر بوده است؛ به عبارتی نمادشناسی و فرم‌یابی موزه پیروانه به علت ساخت قبل از ایجاد

اتحادیه بیشتر به یادآوری منازعه و موزه درسدن به علت ساخت پس از ایجاد اتحادیه بر همگرایی فرهنگی تمایل پیدا کرده است. هاسلمان (۲۰۲۱) با بررسی موزه‌های جنگ اروپا بر این عقیده است که موزه‌های جنگ عمدتاً به بازنمایی یک جنگ و یا عملیات ویژه تمایل دارند و نتوانسته‌اند تمامیت واقعه جنگ را نمایش دهند؛ به عبارتی این ساختمان‌ها تنها در خدمت بخشی از جنگ هستند و نمی‌توانند به بازدیدکننده درک کلی از واقعه بدهند. همچنین تأکید بسیار هر موزه بر مؤلفه‌های بومی باعث شده است که بازدیدکننده خارجی و یا بخشی دیگر از کشور نتواند به تمامی درک درستی از نمادها داشته باشد. ستوبال و دیگران (۲۰۱۹)، در مقاله‌ای به بررسی کارکرد موزه‌های جنگ اروپا می‌پردازند و براساس رویکرد آموزشی و نمادین این ساختمان‌ها بر این باورند که کارکرد آنها بیشتر تداوم جنگ و منازعات ملی‌گرایانه‌ای بوده است که باعث جنگ اول و دوم جهانی شدند؛ به عبارتی موزه‌های جنگ در اروپا رویکردی رقابتی - هویتی یافته‌اند و رویکرد جنگ‌طلبانه در آن چشمگیر است. شمشی‌ری (۱۴۰۰) با بررسی مفاهیم فرهنگ، نحوه حفظ و انتقال آن به آینده و نیز ابزار انتقال مفاهیم فرهنگی؛ به ارتباط مفهوم فرهنگ و مذهب پرداخته و راه‌های عملی حفظ و انتقال فرهنگ دفاع مقدس را بیان می‌کند. قائدعلی و سلیمی (۱۳۹۶)، به بررسی سیستمی یادمان‌های دفاع مقدس پرداخته‌اند. تحقیق نشان می‌دهد سیستم یادمان شامل ۹۱ جزء (مضمون فرعی) است که در قالب هجده مقوله (تم اصلی) طبقه‌بندی گردیدند و در شش بُعد اصلی تقسیم‌بندی کلی تری صورت پذیرفت که عبارت‌اند از: منابع (مالی، انسانی، سرمایه‌ای، دانشی و معنوی)، ورودی‌ها (پذیرنده و نقش‌آفرین)، فراگردها (فرهنگی و خدمات پشتیبان)، خروجی‌ها (برون و درون سیستمی)، مدیریت یادمان (تأمین منابع، بسیج منابع، برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی، هدایت و کنترل) و عوامل محیطی (محلی، ملی و بین‌المللی). نجفوند و وثیق (۱۳۹۸) به بررسی نمادپردازی المان‌های شهادت و دفاع مقدس در تصویرسازی این دوران دارند. نتایج نشان می‌دهد که علی‌رغم فقدان همپوشانی بین نمادها در این دو حوزه، دارای همسویی در نمادپردازی هستند؛ به عبارتی، هنرهای تجسمی و معماری دارای اشتراکات زیادی در حوزه دفاع مقدس نظیر عناصر انسانی، حیوانی، گیاهی، خطی - هندسی، معماری و بی‌جان می‌باشند که به جنبه یادآوری و بیادسپاری نمادها در حافظه جمعی مردم تأکید دارد. ابراهیمی و دیگران (۱۴۰۱) به نقش یادمان‌های شهدا بر ارتقای اعتقادات در جامعه پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که حضور در یادمان‌ها، شرکت در یادواره، مطالعه وصیت‌نامه‌ها، ارتباط با یادمان‌های شهدا منجر به

تقویت مؤلفه‌های خداباوری از قبیل امیدواری به فضل خدا، احساس نزدیک‌تر شدن به خدا، حس بندگی بیشتر و تقویت مؤلفه‌های ایمان به غیب از قبیل انس بیشتر با قرآن، تقویت باور به امدادهای الهی، مستحکم‌تر شدن پیوند قلبی با اهل بیت و درنهایت منجر به تقویت مؤلفه‌های آخرت‌گرایی از قبیل توجه بیشتر به آخرت و روز قیامت، افزایش عشق به لقاء الهی در جامعه و به‌ویژه در بین جوان‌ها و احساس شرم نسبت به گناهان می‌شود. این تحقیقات نشان می‌دهند که درزمینه مبانی نظری و کالبدی حوزه دفاع مقدس، تفاوت ماهیتی - شکلی با موزه جنگ دیده نشده است و علاوه بر آن، موزه‌های جنگ عمدتاً شکل‌گرا بوده و وظیفه انتقال ارزش و مفهوم را برعهده ندارند.

بحث و تحلیل

منتقدان هنر با رویکردهایی مانند نقد انسان‌شناسانه و تاریخی به موزه‌های جنگ پرداخته‌اند. علت این توجه، ماهیت پیچیده موزه‌ها به‌عنوان یادبود و نقش آن در به‌یادسپاری یک اتفاق ملی در قالب یک کالبد معماری است (Tanović, 2019). در طرح موزه‌های جنگ دو گرایش دیده می‌شود که یکی بر محوریت تجلیل از جانبازان و کشته‌شدگان جنگ شکل می‌گیرد و دیگری به ارائه تاریخچه جنگ و تجهیزات نظامی می‌پردازد (Tomasiewicz, 2020). برای طرح بحث لازم است ابتدا مفهوم دفاع مقدس و جنگ واکاوی شود؛ لذا با تکیه بر آیات، روایات و سایر اسناد معتبر مفاهیم یادشده طرح و مقایسه می‌شوند. از نظر دین، هر فعل یا امری که جنبه الهی و صبغه ربوبی داشته باشد؛ مقدس است. (سوره بقره، آیه ۱۳۸). زمانی که دفاع از ارزش در قالب جهاد شکل گیرد؛ علت صوری باید عاری از آلودگی‌های روحی و اخلاقی مانند خودپسندی و خودگرایی، باشد و ازدست‌دادن جان در این راه حکم شهادت و گواهی به قداست امر قدسی دارد. البته جهاد در این دیدگاه جنبه تدافعی دارد و ازاین‌روست که جهاد در کنار دو مفهوم ایمان و هجرت معنا می‌یابد (حقیقت، ۱۴۰۰) اینجاست که امام (رحمه‌الله علیه) در فرازی دفاع مقدس را دفاع از مرزهای عقیدتی و نه جغرافیایی. می‌داندست. رهبر معظم انقلاب به این پدیده به‌عنوان ابزار پالایش فرد و اجتماع می‌نگریست و آن را در محدوده ضیق و غیرکارآمد نژادی قومی و ملی محدود نکردند (امام (رحمه‌الله علیه) برگرفته از سایت www.imam-khomeini.com). این دیدگاه بود که دفاع مقدس را به ابزاری برای اتحاد و صمیمیت بین اقشار مختلف جامعه تبدیل و آن را به‌عنوان الگویی رفتاری و عملی در جامعه تسری داد. در جدول زیر تلاش شد تا با تکیه بر آیات، روایات

و سخنان اندیشمندان جهان اسلام تفاوت مفهومی دفاع مقدس و جنگ شرح داده شود.

جدول ۱. بررسی تفاوت‌های مفهومی دفاع مقدس و جنگ

ویژگی‌های جنگ	شرح	شرح	ویژگی‌های دفاع مقدس
جنبه کشورگشایی	جنگ به‌عنوان ابزار گسترش تسلط بر دیگران، ناپسند است. جنگ‌طلبی برای رسیدن به اهداف ناخوشایند همچون زیاده‌خواهی، سلطه‌طلبی، استعمار کشورها و... امری قبیح بوده و مقدسات دینی آن را رد کرده‌اند.	امر مقدس شکل، غایت و نیت مقدس دارد و دارای حسن و نیکویی فعل و فاعل است (جوادی آملی، ۱۳۸۱، چ اول: ۱۰۰ - ۸۹).	جنبه الهی داشتن
ماتریالیستی	جنگ صرفاً مبارزه فیزیکی بین افراد بدون اهداف عالی است.	کسی که در راه دین به شهادت رسد شهید راه حق است (مشکینی اردبیلی، ۱۳۷۲: ۶)	جهادگونی
تهاجمی بودن	نبرد مسلحانه بین دول به‌عنوان تجاوز نظامی شناخته می‌شود و به خاطر سلطه‌طلبی، جاه‌طلبی، چپاول منابع ملت‌های دیگر و... است. جنگ ایران و عراق، هم مواد شیمیایی به کار رفت و ابزارهای روانی علیه	اسلام دین رحمت و همزیستی مسالمت‌آمیز است و وجود و وجود جهاد در آن، صرفاً جنبه‌ای تدافعی دارد. جنگ تدافعی و دفاعی، محل بروز غیرت و تعصب و وفاداری عمیق انسان‌ها به آرمان‌هایی است که به آنها پایبند است.» (پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری و صحیفه نور ج ۲، ۱۷، ۱۸ و	تدافعی بودن

	ایران به کار گرفته شد (رشید و همکاران، ۱۳۹۹). لذا دارای ابعاد تهاجی است.	۲۱.	
دفاع از مرز فکری و سیاسی	جنگ هشت‌ساله؛ دفاع مقدس است؛ از آن جهت که دفاع در قبال تجاوز نامشروع علیه باورها، تاریخ، هویت و جغرافیای یک ملت آزاده بود (شمخانی، ۱۳۹۸).		
ارتقاء سطح معنوی رزمندگان و جامعه	جنگ عراق با ایران مبتنی بر تصرف زمین به هر قیمت بود و توجهی به ارتقا معنوی به‌هیچ‌وجه نبود. استفاده از سلاح‌های نامتعارف و یا حمله به مناطق مسکونی از این دست است (امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ۵۲۲ و سفیری، ۱۳۷۸: ۹۱ و ارجیتی و عبداللهی، ۱۳۹۴: ۱۳۹-۱۵۸).	رزمندگان برای حفظ اسلام می‌جنگند و صدام برای نابودی اسلام (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۱۹۷). به اذن خدا هر مسلمانی، چه بسا گروه قلیل که بر گروه کثیر پیروز می‌شوند (سوره بقره، ۲۸۶). تفاوت رزمندگان ایران و بعث در دو مسئله رعایت حدود شرعی و اوج‌اشارگری رزمندگان ما در این هشت سال است (www.dana.ir).	
الگوسازی واقعی	در جنگ هدف وسیله را توجیه می‌کند؛ لذا الگوسازی بر محوریت قدرت مادی و امور غیرواقعی و یا قهرمان	رهبری در جنگ قیادی بود نه سیاقی، فرماندهان پیش‌تاز در جهاد و شهادت بودند و نه دستوردهنده صرف.	

	سازی افراطی و دور از واقعیت است.		
مقبولیت عمومی	جنگ به علت آنکه از سوی مردم پشتیبانی نمی شود تنها بر قابلیت های نظامی اتکا دارد.	نبود تبعیض و ایدئولوژی حذف؛ معترضان جنگ در سخت ترین شرایط حرف های خود را می زدند، شعار می دادند. هیچ کس در جنگ حذف نمی شد. هر کس می آمد، البته همه نمی آمدند ولی هر کس می آمد، محترم بود (شمخانی: ۱۳۹۸).	
عدم تکیه بر انگاره های معنوی جوامع	تداوم جنگ به وسیله اتکا به هویت های کاذب و زودگذر ساخته می شود و پس از پایان جنگ آن هویت نیز فراموش می شود.	دفاع مقدس در ادامه واقعه عاشورا است: کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا (روزنامه کیهان، kayhan.ir/fa/news/114922). وابستگی به فرهنگ عاشورا نوحه، نام گذاری عملیات و گردان و... باعث تاب آوری مردم و رزمندگان در دفاع مقدس شد. نهضت عاشورا بود که به نیروی محرکه مردم تبدیل شد (براساس روزنامه کیهان، kayhan.ir/fa/news/114922/).	پیوند فرهنگ عاشورا و دفاع مقدس
علت فاعلی، علت غایی و علت صوری شیطانی	آنها که داوطلب برای جنگ هستند، داوطلبی برای شیطان است. فرق هست مابین داوطلبی و ایثار شما با داوطلبی و	این جنگ، جنگ اعتقاد است، جنگ ارزش های اعتقادی - انقلابی و ما در مقابل ظلم ایستاده ایم» (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۲۲۹). صورت عمل میزان نیست، آن چیزی که میزان	علت فاعلی، علت غایی و علت صوری

<p>الهی</p>	<p>است انگیزه عمل و معنای عمل است. دولت قدرت دارد، سپاه قدرت دارد، ارتش قدرت دارد، بسیج قدرت دارد، این‌هایی که قدرت دارند حفظ جهات انسانیت را، جهات اسلامیت را بیشتر از دیگران بکنند. این قدرت را در محلش خرج بکنند، تجاوز از محلش نشود. (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۳، ۲۳۹ - ۲۳۷).</p>	<p>ایثار متحرفین. آنها برای رسیدن به دنیا و رسیدن به آمال و شهوات نفسانی وارد می‌شوند در میدان و شما برای شهادت و برای رسیدن به لقاءالله وارد می‌شوید (بیانات امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در جمع دلاوران سپاه اسلام و دانشجویان مسلمان مقیم خارج - خمینی، ۱۳۹۵، جلد ۱۶-۲، ۱۳۱).</p>
<p>پشتیبانی از مسلمین</p>	<p>کشور ایران با تمام قدرتی که دارد و با تمام قدرتی که پیدا خواهد کرد ان شاءالله، هیچ‌گاه نظر به این ندارد که تجاوز به یک ملت دیگر و یک کشور دیگر هر چه ضعیف باشد بکند، بلکه پشتیبان آنهاست. قدرت دارد، لکن قدرت خود را صرف پشتیبانی از سایر مسلمین می‌کند (خمینی (رحمه‌الله علیه)، ۱۳۹۵، ج ۱۵، ۴۴۲ - ۴۴۱).</p>	<p>کلیات ابزار و محتوای جنگ نشان می‌دهد صرفاً توجه به تصاحب منابع است ولو اینکه افراد و گروهی مظلوم نیز قربانی شود.</p>
<p>حفظ استقلال</p>	<p>امام خمینی (رحمه‌الله علیه) بر این نکته تأکید می‌کردند که هدف ملت ایران از مقابله با دشمن یعنی، در مرحله اول حفاظت از منابع زیرزمینی و منابع ارضی، و در مرحله دیگر، حق ملت ایران برای</p>	<p>یکی از مهم‌ترین اهداف در جنگ‌ها از بین بردن تمامیت ارضی کشور مورد تهاجم و ضمیمه کردن بخش یا کل خاک</p>

	آن به کشور مهاجم است.	تعیین سرنوشت خویش است (همان، ج ۱۶، ۳۵۴ - ۳۵۲).	
مشروعیت مبارزه	جنگ به علت آنکه در هدف حمله و تهاجم به کشوری دیگر است نه از لحاظ عرفی و نه شرعی مجاز نیست و به فرموده امام (رحمه الله علیه): ایران برای خدا قیام کرده، برای خدا ادامه می‌دهد و جز دفاع، جنگ ابتدائی با هیچ‌کس نخواهد کرد. (خمینی، ۱۳۹۵، ج ۱۶، ۶۸).	مشروعیت مبارزه و قداست آن مشروط به این نیست که حقوق فردی و یا ملی مورد تجاوز واقع شده باشد؛ در همهٔ زمینه‌هایی که یکی از مقدّسات بشر دچار مخاطره شده باشد مبارزه مشروع و مقدّس است.	
عدم مشروعیت شرعی - عرفی			

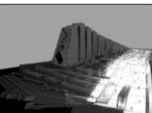
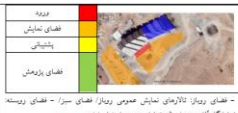

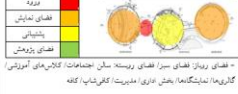

براین اساس، مشاهده می‌شود که دفاع مقدّس و جنگ از منظر ظاهری و شکلی شباهت‌های بسیاری دارند زیرا در هر دو نیروی نظامی به‌کار گرفته می‌شود؛ باین‌حال از دیدگاه هدف، مبتدا و نوع عملکرد هیچ‌گاه در یک دسته قرار نمی‌گیرند. در دفاع مقدّس هدف تسخیر نیست؛ بلکه دفاع از ارزش‌ها و داشته‌های معنوی جامعه مظلوم است و ریشهٔ این گرایش را می‌توان در تأکید بر واقعه عاشورا و جهاد امام حسین (علیه السلام) دانست. پس از پایان دفاع مقدّس روایت ارزش‌ها بیشتر از شرح وقایع نظامی آن مورد توجه واقع شد که نشان‌دهندهٔ محتوای آن است؛ باین‌حال پس از هر جنگ آنچه اهمیت می‌یابد، بیان پیروزی و نحوهٔ موفقیت عملیات است که جنگ را به یک اتفاق تبدیل و دفاع مقدّس را به یک مفهوم مداوم و در حال تکامل ارتقا می‌بخشد. پس از شناخت تفاوت مفهومی بین دو حوزهٔ جنگ و دفاع مقدّس لازم است تا به بررسی نمونه‌های موردی پرداخته شود. بناهای ذیل براساس نحوهٔ نمادگرایی، کدمحتوایی، انگاره‌های معماری (نگاره‌های تزئینی، کالبد غالب، نوع مصالح، نوع کالبدهای غیرمعماری و کیفیت بهره‌گیری از نور)، رابطهٔ طبیعت، نوع دسترسی بین فضاها، درونی موزه بررسی شده‌اند. پس از شرح نقشه ابنیه و محوطه‌سازی آن و نیز نوع نمادپردازی مفهوم جنگ، می‌توان دریافت که در برخی موزه‌ها روند

روایت بر فرم‌یابی بنا مؤثر بوده است. در موزه دفاع مقدس تهران، شکل بنا حاصل نحوهٔ چیدمان تالارها و نیز هماهنگی بنا با محوطه است. بدنه خشن بنا و فرم کشیده آن، تناسبی با ویژگی‌های مفهومی مسلط بر گفتمان دفاع مقدس ندارد. با این حال تلاش شده تا با استفاده از فن‌آوری‌های نوین صحنه‌پردازی عملیات‌ها در طراحی داخلی لحاظ شود. از این لحاظ شکل بنا شباهت به فرم موزه یهود و موزه جنگ جهانی دوم آمریکا دارد. در جهت دیگر، موزه دفاع مقدس کرمان قرار دارد که کاملاً بازنمایی معماری و باغسازی تاریخی ایران و نمادپردازی معمول دوران دفاع مقدس است. گل لاله به‌عنوان فرم غالب در مجسمه و نقاشی جایگزین کالبد شهید می‌شود. در این بنا نیز فرم گنبد برمنای این گل شکل یافته است. محور اصلی این باغ نیز به بنا ختم می‌شود؛ به‌گونه‌ای که انتهای باغ یا همان فردوس به مقام شهید و یا گل لاله ختم شده است؛ لذا با کاهش بیان مستقیم، تحلیل بازدیدکننده را جهت ترجمهٔ مفاهیم تحریک می‌کند. موزه‌های دزفول، همدان، کردستان و شهرکرد، علی‌رغم وجوه بومی در نمادپردازی، از ابزارهای بیانی مانند سردیس و تندیس شهدا و یا نمایش تانک و ... استفاده می‌کنند که ابزاری مستقیم در روایت است. همین ویژگی در موزه خرمشهر نیز مشهود است؛ با این تفاوت که این موزه، نگهداشت بنای آسیب‌دیده از جنگ است. استفاده از ادوات جنگی در محوطه‌سازی نیز نوعی بیان مستقیم است که در برخی موزه‌های ایران و در عمده موزه‌های جنگ خارج از ایران دیده می‌شود. دو موزه شهرکرد و کردستان با یک وجه مشترک، از معماری منطقهٔ ساخت پیروی نموده‌اند و به‌منظور ایرانی‌نشان-دادن بنا، از به‌کارگیری مفاهیمی مانند گنبد و یا باغ ایرانی دوری کرده‌اند. اعتلای بنا در کنار حرکت فرد برای بازدید موزه که به‌وسیلهٔ بالا بردن فرم و نیز تأکید بر خطوط عمودی است؛ مهم‌ترین ویژگی نمادین آن است. در موزه مسکو وجه نمادین با عنصر عمودی و برج‌گونه دیده می‌شود، درحالی‌که روایت‌محوری در دور موزه یهود و لهستان باعث شده است تا ساختمان فرمی ویژه بگیرد به‌طوری‌که ساختمان موزه مهم‌ترین وجه نمادینی است که در ذهن مخاطب قرار می‌گیرد و تبدیل به جزئی از حافظهٔ جمعی شده است؛ به‌عبارتی دیگر ادوات و تجهیزات جنگی عناصری فرعی در روایت هستند. در همل نمونه‌ها به‌استثنای موزه کرمان، یزد، همدان و عراق، محوطه‌سازی فرع طراحی است اما در موزه‌های یادشده، معماری نه‌تنها زمینهٔ فهم صورت‌بندی معانی ساختمان است که خود نیز جزئی از روایت است. با توجه به بناهای موزه‌ای می‌توان دریافت که سه رویکرد روایت مفهومی واقعه و بازنمایی مشابه واقعه و بیان مفهوم واقعه باعث

جهت‌دهی در طراحی شده است.

فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۹، شماره ۲، شماره پیاپی (۲۴)، تابستان ۱۴۰۲

ردیف	کلیه اطلاعات علمی (عنوان، نویسندگان، سال انتشار، شماره، شماره پیاپی، فصلنامه، دوره، شماره، شماره پیاپی، شماره صفحه)	عنوان مقاله	نویسندگان	موضوع	روش	نتیجه	نگارخانه معماری	گنجه‌های	کتابخانه	ماده‌های
۱	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۲	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۳	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۴	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۵	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۶	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۷	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۸	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۹	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۰	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۱	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۲	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۳	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۴	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۵	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۶	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۷	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۸	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۱۹	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰
۲۰	۱۳۳۳	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۲۰

توسعه و پهنایشده			مرکزگرا ارتباط فرمی و ساخت یا چشمی یا محدوده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ای محدوده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			سه خطی توسعه	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			مرکزگرا کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			پهنایشده کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			مرکزگرا کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			پهنایشده کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه
توسعه			خطی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	گردی کلیه‌های ایست - کتابخانه - آب - بر روی بلده	خطوط عمودی پادمانی سیرمه‌های لازمی و موزه و سنگ چنگ چرمینه طرحی محدوده موزه

نتیجه‌گیری

انتقال مفهوم در قالب رسانه‌ای ویژه مانند معماری و کالبد‌های صلب، نیازمند درک و شناخت دفاع مقدس و مفاهیم و ارزش‌های مرتبط با آن است. با این حال تفاوت ساختاری مفهوم جنگ و زمینه‌های فلسفی و پیامدهای اجتماعی آن با موضوع دفاع مقدس، در بسیاری از این بناها کمتر دیده شده است؛ به گونه‌ای که گاه در تحلیل محتوا و شکل موزه‌های دفاع مقدس، بیان مفاهیم، نشانگر تأثیرپذیری طرح از مفهوم جنگ است. موزه‌های جنگ در سرتاسر دنیا برای نکوداشت پیروزی و یا مذمت جنگ و بیان تبعات منفی آن در حوزه‌های مختلف روانی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی ساخته می‌شوند. هدف از ساخت این بناها، بیان ظواهر جنگ بوده و عمدتاً نگاهی روایت‌محور دارند؛ در حالی که موزه‌های دفاع مقدس برای بیان ارزش‌های والای دفاع مقدس و مفاهیم مرتبط با آن طراحی و ساخته می‌شوند. هدف از ساخت موزه و یادمان دفاع مقدس اشاره به باطن جنگ و عوامل معنوی است که در جنگ سبب پیروزی می‌شود. از این رو موزه‌های دفاع مقدس، نگاهی مفهوم‌محور دارند. با این حال بیان منحصم نظامی به صورت تمایز ارزش و باور، در کمتر بنایی دیده می‌شود و موزه‌های جنگ عمدتاً محلی برای نمایش آن چیزی است که اتفاق افتاده است و نه آن مفاهیمی که در حال تکامل و نوشتن دائمی هستند. به عبارتی موزه جنگ عمدتاً بر پایه اتفاق تاریخی پایان‌یافته شکل می‌گیرد در عین حال موزه دفاع مقدس بر اساس محلی برای ارائه یک تداوم معنوی تجسم می‌شود. در بررسی ساختمان‌های مورد مطالعه دانسته شد؛ برخی از ابنیه با آنکه حامل نام موزه دفاع مقدس هستند ولی تنها به محلی برای نمایش یک عملیات و یا بیان برتری نظامی در جنگ تبدیل شده‌اند و کمتر به جنبه‌های تربیتی و ارزشی دفاع مقدس اشاره شده است. به بیانی دیگر هرگاه ادوات و ساختمان هدف قرار گرفته است؛ انتقال مفاهیم در نوبت بعدی قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی، خدایار؛ رشیدی آل هاشم، سیدرکن‌الدین؛ و نورا، موسی (۱۴۰۱). نقش یادمان‌های شهدا بر ارتقای اعتقادات در جامعه. مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۳(۲)، ۲۶-۱.
- پیری، هادی‌مراد (۱۳۹۵). راهبرد سیاست‌گذاری فرهنگی در زمینه علوم و معارف دفاع مقدس به منظور حفظ و انتقال آن به نسل‌های آینده. مطالعات دفاع مقدس، ۲(۴)، ۲۷-۷.
- حقیقت، سیدصادق (۱۴۰۰). جهاد ابتدایی از دیدگاه فقه شیعه. شیعه‌شناسی، ۱۹(۷۵)، ۳۰-۷.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۹۵). صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی (قدس سره الشریف) / تدوین سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی (گروه انتشارات)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- رشید، غلامعلی؛ و پاشایی هولاسو، امین (۱۳۹۹). بررسی نقش و ارائه الگوی تأثیرگذار مدیریت دانش بر انتقال فرهنگ دفاع مقدس. مطالعات دفاعی استراتژیک، ۱۷(۷۵)، ۸۲-۵۲.
- شمخانی، علی (۱۳۹۸). دفاع مقدس: <https://article.tebyan.net/UserArticle/AmpShow/629609>
- شمشیری، امیرحسین (۱۴۰۰). راه‌های حفظ و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل آینده. مطالعات تاریخ و تمدن ایران و اسلام، ۱۷(۵)، ۲۶-۱۵.
- قائدعلی، حمیدرضا؛ و سلیمی، غلامرضا (۱۳۹۶). تحلیل سیستمی یادمان‌های دفاع مقدس. مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۱(۲)، ۱۱۷-۱۳۹.
- قائدی، محمدرضا؛ و گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی. روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۷(۲۳)، ۸۲-۵۷.
- قادریگ‌زاده، رضا؛ انصاری، مجتبی؛ و حبیبی، فؤاد (۱۴۰۱). تحلیل مدل الماس فرهنگی در معماری بناهای حکومتی دوره پهلوی اول: با رویکردی انتقادی به جامعه‌شناسی هنر. باغ نظر، ۱۹(۱۱۶)، ۷۰-۵۵.
- مشکینی اردبیلی، علی (۱۳۷۲). المواعظ العددیه تهذیب و اضافات لکتاب الاثنی عشریه... / حرره و هذبه علی المشکینی الاردبیلی؛ شروح و تعالیق نافعۀ علی الاحمدی المیانجی. قم: انتشارات الهادی.
- Cercel Cristian, Nina Parish & Eleanor Rowley (2019) War in the Museum: The Historial of the Great War in Péronne and the Military History Museum in Dresden, Journal of War & Culture Studies, 12:2, 194-214, DOI: 10.1080/17526272.2019.1580846
- Chauhan, A., Ganeriwala, P., Sen, C., & Bhattacharyya, S. (2022, August). Toward Generating System Architecture and Formal Functional Description in the Architecture Analysis & Design Language (AADL) With Structured Natural Language. In International Design Engineering Technical Conferences and Computers and Information in Engineering

- Conference (Vol. 86212, p. V002T02A077). American Society of Mechanical Engineers.
- Daugbjerg, M. (2017). The 'distant war' up close and personal: approximating Afghanistan at the Danish Arsenal Museum. *Critical Military Studies*, 3(1), 50-68.
- Hasselmann, A. E. (2021). Memory Makers of the Great Patriotic War: Curator Agency and Visitor Participation in Soviet War Museums during Stalinism. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 13(1), 13-32.
- Cento Bull, Anna, Hans Lauge Hansen, Wulf Kansteiner & Nina Parish (2019). War museums as agonistic spaces: possibilities, opportunities and constraints, *International Journal of Heritage Studies*, 25:6, 611-625, DOI: 10.1080/13527258.2018.1530288
- Tanović, S. (2019). *Designing memory: the architecture of commemoration in Europe, 1914 to the present*. Cambridge University Press.
- Tomasiewicz, K. (2020). 'We are a social history, not a military history museum': Large objects and the 'peopling' of galleries in the Imperial War Museum, London. In *Museums, Modernity and Conflict* (pp. 213-234). Routledge.